

ВПЛИВ ІДЕЙ А. ШОПЕНГАУЕРА НА ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ ТВОРЧОСТІ ХХ ст. (Наукове повідомлення)

© Саноцька Н., 2010

Багатоміліардна історія філософської думки засвідчує, що проблема творчості, як правило, досліджувалася в контексті розгляду більш актуальних для того чи іншого часу проблем. Лише підсилення інтересу до різноаспектного осмислення феномену людини, що було характерним для філософії ХХ ст., змогло забезпечити цій проблемі статус, що відповідає її значущості. І хоча спеціальних праць, присвячених творчості, було не так вже й багато, проте ця тема все ж імпліцитно присутня у дослідженнях фактично усіх провідних філософських напрямів минулого століття. Інтерес до людини загалом, до інтимних сторін її життя, до проблеми суб'єктивного, несвідомого, яке поступово почало розумітися як сфера, в якій зароджуються, формуються і визрівають імпульси і прасмисли, що вивільняються і втілюються в конкретні форми, ми віднаходимо у філософській спадщині А. Шопенгауера. Ірраціоналізм німецького філософа, заперечуючи і обмежуючи надмірні домагання раціональних принципів, декларує принципову неможливість пізнання об'єктивного світу раціонально-логічним шляхом, що обмежене простором, часом і причинністю.

Вихідною інтуїцією шопенгауєрівської філософії є переконання, що світ явищ є лише уявним світом, є лише пеленою, яка приховує від людини свою істинну сутність. За межами світу, що виник завдяки образам, які постали в людському мозку, існує незалежний, самостійний, об'єктивний світ, такий, як він є насправді. Отже, виявляється, що уявна картина світу подвійна і суперечлива, у цій картині все достовірно і впорядковано, і одночасно все умовно і ефемерно. Тому для філософа найсуттєвішим було завдання подолати протилежності між суб'єктом і об'єктом, ілюзорним і реальним, свободою і необхідністю, і в такий спосіб охопити речі в їх першопочатковій автентичності. Істина не є похідним елементом від системи знань, а є найглибшою таємницею буття. А. Шопенгауер переконаний, що сутністю буття, яка являється нам в інтуїції, є світова воля, як єдиний метафізичний першопочаток світу, що розкриває себе у розмаїтті випадкових проявів. Категорія волі осмислювалася багатьма філософами, починаючи з античної доби. Проте принциповою відмінністю тлумачення волі А. Шопенгауером є те, що у його філософії вона виступає як сліпа, несвідома, свободна, ірраціональна сила. Світ як воля – це безмежний потік, в якому ніщо не знаходить повного, несуперечливого здійснення. Вічно ненаситна незадоволеність штовхає природні сили на безперервну боротьбу за право домінувати. Усе, повторюю, безглузде і неминуче ствердження життя, притягуючи оманною мінливості, новизни і розвитку, хоча насправді світ топчеться на одному місці і потопає у стражданні.

Твердження “воля є чисте прагнення до життя” справило безпосередній вплив на філософію життя, представники якої інтерпретували життя як процес безупинного, творчого розвитку і становлення, що підвладний лише позараціональним способам схоплення (Ф. Ніцше, В. Дільтей, О. Шпенглер, А. Бергсон). Людина, як найвища об'єктивізація волі, не виражає її суті повністю і тому приречена на безконечні пошуки, безперервну напругу, почуття нестачі чогось, незадоволеності вічно голодної волі. Страждання, на думку А. Шопенгауера, невіддільне від сутності волі, і цілковите знищення потреб і прагнень можливе було б лише тоді, коли перестане існувати сама воля, проте припинення життя волі є абсолютним знищенням. Людина є усвідомленою волею до життя і її буття є трагічним і позбавленим сенсу. Проте існує можливість, завдяки якій людина звільняється від волі. Там, де їй вдається незацікавлено споглядати не окремі одиничні явища, а ціле – ідею, закон, що діє у них, – там затихає, хоча б на мить, ненаситна воля. Філософ переконаний, що творчість – це дорогоцінне самозвільнення, що відвойоване розумною свідомістю у темної ірраціональної основи світу (волі). Необхідною умовою творчості, її «зародком

і джерелом» є пізнання, яке проникає у світ ідей. Як індивіди ми не володіємо іншим пізнанням, окрім такого, яке підпорядковується закону достатньої підстави, проте у суб'єкті може відбутися зміна, що відповідає великій зміні в усьому характері об'єкта, – зміна, завдяки якій суб'єкт проривається до пізнання ідей і перестає бути індивідом. Тоді пізнання звільняється від служіння волі, а суб'єкт, перебуваючи у спокійному спогляданні об'єкта, стає «ясним дзеркалом об'єкта» і розчиняється у ньому. “...Коли зовнішня причина чи внутрішній настрій раптово виривають нас із безконечного потоку бажань, відривають пізнання від рабського служіння волі і думка звернена вже не на мотиви бажання, а сприймає речі незалежно від їх зв'язку з волею, тобто споглядає їх безкорисно, без суб'єктивності... тоді відразу наступає спокій, котрого ми вічно шукали і який вічно вислизав від нас... і нам стає добре” [1, с. 207]. Митець не відображає в своїй творчості видимий, оточуючий світ, а проникає у сутність світу і відтворює лише чисту ідею, виділяє її із дійсності, відкидаючи випадкові та другорядні елементи. Власне це споріднює мистецтво з філософією, яка теж намагається вийти за межі явища і запитує про сутність світу. Мистецька творчість стає однією з основних форм осягнення істини і посідає центральне місце у філософській системі німецького філософа, який вважав її “світом у світі”. Отже, Шопенгауер ставить перед творчістю метафізичну мету, яка стане визначальною для усього мистецтва ХХ ст.

Отже, істинним і єдиним джерелом справжньої творчості є ідея, а здатність перебувати у чистому спогляданні, відректися від усього особистого є ознакою геніальності. “Геніальність є ніщо інше як цілковита об'єктивність, тобто об'єктивна спрямованість духу, що є протилежна до суб'єктивної, яка спрямована на власну особистість, тобто волю” [1, с. 199].

Проникнення за межі світу явищ у момент особливого акту геніального прозріння стало основою інтуїтивізму (А. Бергсон), де безпосереднє злиття суб'єкта і об'єкта дає змогу доторкнутися до “абсолютних глибин світобудови” без дискурсивного виведення. Людина, що здатна свідомо і вільно підніматися над індивідуальною волею, перетворюватися в чистий суб'єкт, долати свою суб'єктивну межу, яка відділяє її від справжньої суті світу, здобуває статус незалежного, свобідного носія світу. А. Шопенгауер переконаний, що творчі здібності (пізнання в речах їх ідей і відречення на мить від своїх бажань) притаманні кожній людині, і свідченням цього є чутливість до краси творів мистецтва. Проте багато людей, спираючись на чужий авторитет, загальноприйняті, традиційні судження, стають нездатними до творчості. “Для усього, що їм зустрічається, вони швидко шукають поняття, під які можна було б все підвести, як лінивий шукає крісло” [1, с. 200]. Такі люди зраджують своє призначення – людяність як творчу свободу від природної необхідності і культурної запрограмованості і прагнуть бути “як усі”. І лише людина, що на мить натхненна геніальністю, безпосередньо осягає ідеї і породжує справжні твори мистецтва, які містять в собі безсмертне життя. “Художник не усвідомлює замислу і мети свого твору: не поняття, а ідея постає перед ним; тому він не може контролювати своїх дій, він творить... несвідомо, навіть інстинктивно” [1, с. 238]. Ця ідея знаходить найяскравішу форму прояву у психоаналізі (З. Фрейд), де несвідоме – це психічна енергія, що бере участь у соціальній творчості культури. Ідеї А. Шопенгауера стали також основою глибинної психології (К. Юнг), де несвідоме – це могутня ірраціональна сила, з якої можуть виникати творчі імпульси та ідеї, що часто використовують людину просто як живильне середовище і розпоряджаються її силами відповідно до своїх власних законів. Німецький філософ фактично обґрунтовує проблему, що отримала подальший розвиток у Р. Барта, М. Бланшо, М. Фуко, яка згодом була окреслена як “смерть автора”.

Слід зазначити, що естетичний ідеал залишається у Шопенгауера лише споглядальним ідеалом і не може реалізуватися в життєдіяльності. Через мистецьку творчість людина здобуває свободу від світу, проте лише на мить творець стає вільним від тиранії волі, а його діяльність не виходить за рамки суто художньої практики. Проте погляди на мистецтво, його роль і місце в системі світобудови зробили значний вплив на творчість багатьох видатних художників ХХ ст., ставши, по суті, їхньою духовною основою. Для абстракціонізму і авангардизму головним у художній творчості є несвідоме і інтуїтивне. На зміну раціональному принципу відображення реальної дійсності у творчість приходить ірраціональний принцип вираження внутрішнього світу особистості через її несвідомі прояви. Експресіонізм втілює суть дійсності через суб'єктивний

відбиток життя. Принцип абстрагування від раціонально-логічного сприйняття дійсності став наріжним каменем ідейно-художньої концепції кубізму.

У такий спосіб ірраціональна філософія А. Шопенгауера здійснила великий вплив на осмислення творчості у філософії ХХ ст., а також визначила розвиток художньої творчості та відіграла велику роль у формуванні складних процесів сучасної культури.

Шопенгауэр А. Мир как воля и представление // Шопенгауэр А. Собрание сочинений: В 5-ти т. – Т. 1 / Пер. с нем. Ю.И. Айхенвальда. – М.: “Московский Клуб” – 395 с.

Оксана Онищук

Національний університет “Львівська політехніка”

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЮВАННЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЇ У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ (наукове повідомлення)

© Онищук О., 2010

*Феноменологія, очевидно, є моментом усякої філософії.
М. Мамардашвілі*

Фундаментальна онтологія, герменевтика, неотомізм, екзистенціалізм, структуралізм, постпозитивізм – це неповний перелік напрямів, які становлять разом феноменологічну традицію, своєрідний стиль мислення, що характеризується особливою феноменологічною налаштованістю і скерований на безпосереднє дослідження феноменів свідомості, який вже став історією. Феноменологія бачиться доволі популярною у філософії, багато досліджень присвячені саме цій галузі. Тому, окреслюючи її основні ареали поширення і розвитку, необхідно наперед зазначити, що феноменологія має багато універсальних особливостей, зокрема: феноменологія має антисциєнтичну налаштованість; феноменологія відмовляється від солідарності з більшістю форм раціоналізму; вона відкидає спроби класичного раціоналізму придумати критерій істинності; вона вимагає безпосередніх істин, які даються в переживанні того чи іншого духовного феномену. Це переживання має бути цілісним, що, своєю чергою, передбачає зв'язок сенсового та емоційного світів людини; принципова неметодичність феноменології, яка полягає у тому, що методи, якими користуються науки, є необгрунтованими. Феноменологія має свою особливу процедуру, яка називається позитивною, і полягає у тому, що феноменологія шукає свої об'єктивні факти не через дефініювання, а прагне здобути феномен переживання, який не викликати сумніву. Феноменологічна налаштованість спрямована на живий контакт з речами; це така своєрідна спрага життя.

Сутністю феноменологічної доктрини виступає її метод феноменологічного аналізу свідомості, який поділяється на дві частини – метод трансцендентально-феноменологічної редукції та метод ейдетичної редукції. Перший з них є певною негативною процедурою, яка очищає ці сприйняття і багато в чому збігається з методом радикального сумніву Р. Декарта. В результаті трансцендентально-феноменологічної редукції об'єкти будуть представлені перед свідомістю в очищеному вигляді як інтенціональні предмети. Ейдетична ж редукція, натомість, є позитивною процедурою, яка уможливує виправдати об'єкт з онтологічної точки зору, сконструювати його з хаотичного набору простих феноменальних властивостей. Саме завдяки останній можна виділити певний ейдос об'єкта.

Засновником феноменологічного напрямку філософії вважається Е. Гуссерль, який, критикуючи класичну філософію за так зване «подвоєння» світу (феномени й трансцендентні речі), виносить питання про реальність за дужки і пропонує розглядати тільки феномени свідомості.